

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

ФАКУЛТЕТ ИЗЯЩНИ ИЗКУСТВА

КАТЕДРА „ИЗКУСТВОЗНАНИЕ“

ТЕМА:

**КОМПОЗИЦИЯ И ПЛАСТИЧЕН ЕЗИК В ТВОРЧЕСТВОТО НА
ЛЮБОМИР ДАЛЧЕВ**

Докторант: Огнян Неделчев Христов

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователна
и научна степен „ДОКТОР“**

научен ръководител

проф. д-р Красимира Коева

София, 2021

Съдържание на автореферата:

Информация за дисертационния труд - стр. 3

Актуалност на проблема - стр. 5

Обект на изследването – стр. 5

Предмет на изследването – стр. 7

Проблеми и обхват на изследването – стр. 9

Цели и задачи на дисертацията – стр. 12

Методика на изследването – стр. 13

Структура на дисертационния труд – стр. 15

УВОД – стр. 17

БИОГРАФИЯ – стр. 17

КОМПОЗИЦИЯ И ПЛАСТИЧЕН ЕЗИК – стр. 19

Композиция – стр. 20

Пластичен език – стр. 21

Общото между композиция и пластичен език – стр. 22

АНАЛИЗ – стр. 24

Хронологичен анализ – стр. 25

Сравнителен и съпоставителен анализ – стр. 31

ИЗВОДИ – стр. 36

ЗАКЛЮЧЕНИЯ – стр. 38

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД – стр. 40

БИБЛИОГРАФИЯ и ПУБЛИКАЦИИ – стр. 41

Информация за дисертационния труд:

Настоящият дисертационен труд се състои от основен текст на дисертацията и три приложение - Приложение 1, Приложение 2 и Приложение 3.

Дисертационният труд е с обем 403 страници. Той е разделен на осем части – Увод, Биография, Композиция и пластичен език, Анализ, Изводи, Заключение, Приноси на дисертационния труд и Библиография.

Приложение 1 е илюстративно и има пряка връзка с дисертационния труд, особено в главите – Анализ, Изводи и Заключение. То включва 1223 цветни и черно-бели изображения. От тях авторски са 827 – цветни, а 390 (цветни и черно-бели) са приложени от: периодичния и регулярен печат, книги, предоставени изображения, интернет и изображения от документален филм¹. За нуждите на докторантския труд е направена и компютърна възстановка (визуализация) на паметника „Битката при Клокотница“, от която са приложени 6 изображения. Илюстративният материал е разделен на пет части тематично и хронологично свързана с дисертационния труд особено в главите – Анализ, Изводи и Заключение. Приложението е нагледно средство, имащо пряка връзка с практическото разглеждане на проблемите, поставени в докторантското изследване.

Приложение 2 е в обем от 200 страници. То включва 13 интервюта, направени с близки, инвеститори, студенти, сътрудници и съавтори на проф. Любомир Далчев. Също така: архивни документи, музейни справки, списък с отличията и наградите на проф. Далчев, списък на членствата му в различни организации, списък с изложби на скулптора, списък с притежания на произведения на проф. Далчев и списък с творби на проф. Любомир Далчев. В Приложение 2 са включени съществени текстове (публикации) от проф.

¹ Живи легенди с режисьор Владимир Свинтила.

Любомир Далчев и ретроспективно интервю с него² от 1978 г. Приложението има за цел да оформи по-пълна и ясна представа за автора, творческата му дейност и подпомага изясняването на поставените проблеми на докторантската дисертация.

Приложение 3 е в обем 33 страници. То включва два раздела – цитати към подточка Композиция и цитати към подточка Пластичен език, които са част от глава - Композиция и пластичен език на дисертационния труд. Цитираните извадки са съществена част от изясняването на критериите за разглеждане на творчеството на проф. Далчев, като предават разбиранията му за композиция, пластичност и производните им от първо лице.

² Интервю от 1978 г. с Бойко Бойков публикувани във в. Народна култура.

Актуалност на проблема

Настоящият труд разглежда проблема за композицията и пластичния език в творчеството на проф. Любомир Далчев. Към момента на написване на дисертацията изследванията върху творчеството на автора не са засягали конкретно, цялостно и в пряка връзка въпросите за композицията, и пластичният език в цялото творчество на автора. Големият творчески период от близо 70 години и не достатъчната информация и яснота за работата на автора в големи периоди от време³ е създавала и създава значителни трудности при изследване на творчеството на художника. Неизвестността и унищожаването на много от произведенията на автора, както и нежеланието за съдействие от страна на притежатели на произведения на скулптора също представлява трудност за цялостен анализ на творчеството на проф. Далчев. Обема на художествената дейност на автора обхваща голямо количество от произведения в монументален и кавалетен формат в цялата страна и чужбина, като събирането на информация, осмислянето ѝ, както и адекватното ѝ представяне, изиска значително време и усилия. Въпросите на композицията и на пластичността са основни в творчеството на всеки скулптор, и в тази връзка необходимостта от цялостен поглед върху творчеството на Любомир Далчев в днешно време е явна и необходима, тъй като авторът е един от значимите и определящи фактори за развитието на българската скулптура особено в периода на XX век.

Обект на изследването

Настоящата дисертация изследва скулптурното творчество на Любомир Далчев, като прави коментари доколкото те са възможни върху запазените живописни работи на автора от периода преди 1933 г. и живописни и графични работи от периода на автора в Съединените щати.

³ Периода на 30-те години на 20-ти век и периода на скулптора в САЩ след 1979 г.

По-конкретно обект на настоящия труд са :

1. Монументалните паметници на автора, като - св. „Климент Охридски“ (София), „Самуиловите войни“ (София), „Концлагерист“ (Маутхаузен - Австрия), „Майките срещу войната“ (София), „Орфей и Родопа“ (Смолян), „Семейство“ (София).

2. Архитектурно-скулптурните и скулптурните ансамбли, като - „Братската могила“ (Пловдив), „Паметник на трите поколения“ (Перушица), релефите от Съдебната палата в София, фигурите от фасадата на Съдебната палата в Русе и др.

3. Коментирани са някои нереализирани но съществени (като идеи и проекти) паметници като - „Битката при Клокотница“ (село Клокотница - Хасково), „Хан Аспарух“ (София), „Ботевият път“ и „Кирил и Методий“ (София).

4. Военните и партизански паметници на автора като - „Устрем“ (Търговище), „Майка България“ (Дряново), „Паметник на загиналите в борбата с капитализма и фашизма“ (Варна), „Паметник на победата“ (Червен бряг) и др.

5. Знакови за времето си и за творчеството на проф. Далчев произведения като - „Бунт“ от 1962 г., релефът „Октомври“ от „Паметника на съветската армия“ (София), „Линч“, „Рачо ковача“ и „Мостът Игото“ (Габрово), паметникът на „Гоце Делчев“ (Скопие), паметникът на „Йордан Йовков“ (Добрич), „Коперник“ (Варна) и др.

6. Украси към обществени сгради и частни домове.

7. Редица художествени произведения от авторски цикли като - „Баща“, „Децата на Виетнам“, „Спомени от миналото“, „Младост“ и др., както и множеството малки пластики в различни материали създадени от автора.

Обект на изследването са, както произведенията, така и личните възгледи и творчески разбирания на Любомир Далчев. Авторът разкрива своето

отношение към изкуството и към творческия процес в редица статии и публикации написани, както от него, така и за него.

Анализирането на вижданията и реално реализираните произведения изследват развитието и промените в изкуството на проф. Далчев. В обектива на изследването попада и животът на автора. Тъй като той също определя и оформя характерните му възгледи, той е разгледан във връзка с творческата му работа и акцентите са върху нея.

Ако се обобщи - обект на изследването е работата и творческите схващания на проф. Далчев, разгледани в реалното историческо време, в което скулптора твори, като са отчетени творческите цели на автора, в съответствие с реалните условия на художествената среда.

Предмет на изследването

Предмет на изследването са, на първо място реализираните художествени произведения на Любомир Далчев. Това са архитектурно-скулптурните ансамбли, скулптурните монументи, декоративно-скулптурните украси и фигурални композиции по фасадите на сгради в цялата страна, парковата скулптура, скулптурите в над естествен човешки размер и малките пластики на автора.

Запазените архивни документи, въпреки малкото им количество, в Държавния архив, архива на Комитета за култура, архива на СБХ, архива на Военното министерство и запазените архиви в държавни институции.

Направени са и справки към съответните регионални исторически музеи на териториите, на които съществуват, или е имало идея за построяването на паметници от Любомир Далчев. Също така са потърсени материали от регионалните галерии в цялата страна и в чужбина за произведенията на автора, които са притежания на съответните институции. Като важно за

изследователската работа може да се отчете реалния контакт и изследване на място на произведенията на проф. Далчев, както и направеният и приложен актуален снимков материал.

Богатият снимков материал направен за нуждите на настоящия труд обхваща скулптурите в цялата страната, които са достъпни за зрители. Това са скулптурните ансамбли, паметниците и монументите в над естествен човешки размер, декоративно-скулптурните и фигурални композиции към сгради, малки пластики в музеи, галерии, някои частни колекции и притежания. Такъв обхванат снимков материал (на произведения на Л. Далчев) не е правен до момента, той е допълнен с архивни снимки на произведения, които са унищожени или са в неизвестност. Качеството на някои от тях е лошо, но необходимостта от по-пълно представяне на творчеството на автора в настоящия случай е по-важно.

От голяма полза за настоящото изследване е системният и подробен преглед на публикациите в редица периодични издания, особено тези, специализирани в сферата на изкуството и културата, като сп. „Изкуство“, сп. „Проблеми на изкуството“, в. „Народна култура“, сп. „Пламяк“, сп. „Септември“, сп. „Български войн“, в. „Отечествен фронт“, в. „Работническо дело“, някои регионални вестници, като в. „Дряновски глас“ и др.

Те дадоха множество материали в публикувани интервюта, очерци, статии, критики и др., които помогнаха при изясняването на възгледите и работата на автора.

В обхвата на използваната литература за дисертацията са и малкото на брой монографични издания, описващи живота и творчеството на проф. Далчев, като монографията на Никола Мавродинов от 1942 г. и книгата на журналиста Георги Монеv, в която той споделя спомените и размислите си за Любомир Далчев. В използваните материали (в дисертацията) е и документалния филм „Живи легенди“ на Владимир Свинтила от 70-те години на двадесети век.

В настоящият труд е внесена яснота върху някои от нереализираните проекти на проф. Далчев, и такива с неговото участие, като „Хан Аспарух“, „Битката при Клокотница“, „Ботевият път“, паметника на „Матей Преображенски“ (Миткалото) и др.

За изясняване на темата и в допълнение към очертаване на различни гледни точки към личността и творчеството на Любомир Далчев са направени интервюта със съавтори, архитекти, ученици, близки на автора, поръчители на паметници и съпричастни с изкуството на художника. Тези разговори, интервюта и консултации изясняват съществени подробности, епизоди и събития от живота и творчеството на проф. Далчев.

В работата са използвани и статии поместени в електронни издания и медии. Някои от тях с актуален към днешна дата характер.

Проблеми и обхват на изследването

В настоящата дисертация поставените основни проблема са два: проблемът за **композицията** и проблемът за **пластичния език** в творчеството на Любомир Далчев. Те са изключително характерни и важни за изкуството на автора, като имат отношение към всички негови творчески изяви. Подчертаният и насочен поглед към тях дава нов ракурс върху творчеството на скулптора. В настоящият труд са посочени значението и използването на термините композиция и пластичен език и начините, по които те са приложени и интерпретирани в дисертацията. В тази връзка е взето предвид, обосновано на база на заявеното от Л. Далчев, авторско разбиране за художествената практика чрез обширни цитати от негови публикации с теоретични разсъждения по тези въпроси. За база на изясняването на термините са използвани избрани теоретични източници, разглеждащи, както теоретичния обхват на термините, така и разясняващи по-конкретно свързаните с тях методи и средствата на пластично-обемното изкуство скулптура. В използваната литература са

посочени основни и общоприети правила, базирани на дълготрайно утвърдени практики свързани с човешките възприятия. Тъй като човешките възприятия и интерпретацията, както на художествените и лични идейни търсения, така и пресъздаването на реалността в художествени произведения, почиват на визуални, психологически, физически, естетически и редица други закономерности, общовалидни за всички хора.

При съставянето на критериите и начина на разглеждане на творчеството на автора са взети предвид личните цели и разбирания на самия автор - неговите естетически, философски, морални, етични и теоретични възгледи, както за изкуството като цяло, така и за подходите в художествените процеси и по-конкретно за правилата, по които той създава творбите си. Това е направено, защото става въпрос за конкретна личност - Любомир Далчев и конкретното му творчество.

В случая, както бе споменато, голямо улеснение при формиране на метода за анализиране на творчеството на Любомир Далчев даде самият автор. В редица интервюта и статии скулпторът категорично, точно и ясно разглежда своята работа като свой критик и анализатор.

Сбора на тези предпоставки – теоретично утвърдените композиционни правила, от една страна и от друга - разбиранията на автора за собствените му индивидуални „закони“ и правила, служат за основа на разглеждане на поставените в дисертацията проблеми.

Пластичен език е зает термин, който се използва в настоящата изследователска работа първо, защото исторически се е наложил и се използва от критиците и специалистите в сферата на изкуството съобразно работата на Любомир Далчев. Терминът има своето място и в настоящата проблематика разглежда важен и основен въпрос, може би един от най-съществените и важни в творчеството на автора. Това е проблемът за постоянната промяна в

творчеството на проф. Далчев и своеобразният, разнообразен и индивидуален подход при реализирането на всяко художествено произведение.

Във връзка с изясняването на проблематиката на хабилитационния труд е отчетена принципната разлика при проектирането и реализирането, както на художественото и идейното създаване на творбата на изкуството, така и съответно на личният подход на автора. Взети са предвид исторически и политически наложените предпоставки на времето и съответните теоретични и принципни изисквания, които поставят както критиците и своеобразните анализатори на изкуството от това време, така и практически приложените и реално реализираните художествени проекти в България. Направени са и съпоставки с чужбина, където е необходимо.

В създадената комбинация от утвърдени композиционни и пластични разбирания и авторското разбиране, на проф. Далчев за композиция и пластичност, е намерен приложен вариант за разглеждане на поставените проблеми на дисертацията максимално ефективно. Там, където се изразява авторското виждане за художествената дейност (композиция и пластичност) е цитиран автора, тъй като никой не може да изрази собственото му виждане по-добре от самия него.

Обхватът на изследването разглежда годините на активната скулптурна работа на Любомир Далчев от 1933 г. до 1979 г. Тези години покриват цялото скулптурно творчество на автора в България. За по-голяма пълнота, по-обхватно и по-точно изясняване на поставените проблеми в настоящата дисертация са разгледани достъпните и запазени живописни произведения на проф. Далчев от ранните му години до 1933 г., както и някои живописни и графични произведения от творческите години на художника в САЩ. За тези периоди са направени коментари и съпоставки, които в конкретни случаи използват материали от авторите и критиците писали за творчеството му създадено през тези години и от интервютата с близките на художника, които имат пряко отношение към неговия живот.

Продължителният период, който обхваща настоящото изследване и понякога недостатъчно задоволителната информация за него създадоха известни трудности, свързани с конкретното проучване на отделни значими произведения. За тази цел бяха потърсени и намерени алтернативи, които да представят и изяснят по-пълно произведенията, за които съществува малко информация. Поради обема на работата и спецификата на поставените проблеми са направени известни жертви в по-подробното обяснение и анализ на творбите по отделно.

Цели и задачи на дисертацията

Целите и задачите на настоящия труд са:

1. Да разгледа скулптурното творчество на проф. Далчев във възможно най-голяма цялост, да открие и обясни главните и характерни особености в него, на база на събраните и обработени материали.

2. Чрез цялостно разглеждане на творчеството на автора, да се установят зависимостите, конструктивните моменти и променливото в работата и подхода му, които да послужат за изясняване на набелязаните дисертационни проблеми.

3. Цели и задачи на дисертационния труд са също изясняването на това - Каква е композицията при проф. Далчев - характер и отличителни особености? Как и в какви зависимости я строи и организира според специфичната идея, тема, сюжет, характеристики на поставените задачи - инвеститорски предпоставки, архитектурно-скулптурните предпоставки, техническите и ред други имащи отношение към ситуационните и идейни условности за изграждане на дадена композиция.

4. Да определи основните черти при видоизменението и прилагането на композиционните подходи на скулптора. Да определи основните видове композиции, които той създава и техните характерни особености. По отношение

на пластичния език, главна цел е да се определят характерните му черти, тяхното развитие и характеристиките, които не търпят изменения, т. е. са константни за пластичния език на проф. Далчев.

5. Цели на изследването са и анализа на произведенията чрез различни съпоставяния - по време, по вид, с други произведения, имащи за цел да открият и оформи тезите и поставените проблеми.

6. Като най-важна цел настоящият труд оформя изводи и заключения за композицията и пластичния език на Любомир Далчев, което е и същинската цел на дисертационния труд.

Методика на изследването

Изследването е базирано на реализираните художествени произведения на автора, на архивните документи, публикациите в периодичния печат и на книгите, описващи неговото творчество; също така на непосредствените наблюдения в реалната художествена среда и придобитите емпирични впечатления, на срещите, интервютата и разговорите свързани с настоящата темата, както и на теоретичната литература по въпросите на композиционното и пластично изграждане.

Методологията на изследването включва в различните си части (глави и приложения) - исторически преглед и анализ, разглеждане в хронологична последователност на художественото творчество на автора, биографична част, систематизирано организиране на информацията, сравнителен и съпоставителен анализ, както и обобщаващи части.

Методът, по който се изяснява практически композицията и пластичния изказ в произведенията на Любомир Далчев в настоящата дисертационна разработка е изграден в следната последователност:

1. Поставяне и разглеждане на идейно-художествените проблеми, на предпоставките и причините (ако в конкретният случай са съществени) за създаването на художественото произведение, инвеститорските или конкурсните изисквания, или общо казано поръчителските предпоставки.

2. Разглеждане и анализ на средата, предпоставките и факторите, които определят съществуването, вида и „живота“ на художественото произведение. В различните ситуации те могат да бъдат най-разнообразни: напр. при монументите това е конкретната архитектурна среда - интериорна, екстериорна, ландшафтна, комуникативно-визуалната среда и ред други. При малката пластика - целите и предназначението ѝ, както и средата, за която е предвидена ако това е изяснено или съществено. При архитектурно-скулптурните ансамбли от една страна, са важни – архитектурно-художествения колектив, политическият, историческият, социалният и културният ракурс към художествения проблем, а от друга страна - структурно-тектоничния замисъл, техническият и технологичният замисъл и изпълнението в материал.

3. Осмисляне и вземане под внимание на намерението и на идейния замисъл на автора.

4. Разглеждането на композицията с нейните характеристики, конкретни и общи като тенденции подходи и особености; на вида и начина на създаването им, както и индивидуалните и общи тематични, сюжетни и персонажни условности и вариации в художествените произведения.

5. Разглеждане и анализ на пластичните характеристики и особености на произведенията, както и връзката им с конкретните композиционни и идейни основания в творбите. Възприетият метод включва и уточняването на пластичните средства и подходи, приложени в дадените произведения.

6. Изводи във връзка с изясняването на зададения тематичен проблем на дисертацията, свързан с композицията и пластичния език.

7. Заключение на база цялостно представяне на проблематиката и на направените анализи и изводи.

В практическия метод на изследване, приложен в настоящия труд, се акцентира върху определени произведения, тенденции, тематични, идейни и сюжетни линии, които дават най-точна информация и изясняват поставените проблеми най-пълно и ясно. Разгледана е пряката взаимовръзка и влияние между композицията и пластичен език и е акцентирано върху визуалните и психологическите ефект, който творбите на Любомир Далчев постигат.

Структура на дисертационния труд

Структурата на настоящия дисертационен труд следва последователната организация в пет глави:

1. Първа глава е биографична и в нея са разгледани живота и творчеството на автора, като акцентът е поставен върху художествената дейност и имащите значение за оформянето на мирогледа на автора събития. В тази биографична част изложението следва хронологията на събитията от живота на Любомир Далчев като в нея са уточнени и коригирани някои грешно предавани и популяризирани факти от живота и творчеството на художника. В тази част са обяснени съществени за времето събития и исторически условия, като е включена и характеристика на съответната историческа действителност.

2. Във втората глава - „Композиция и пластичен език“ се разяснява възприетия работен модел и интерпретацията на термините *композиция*, и *пластичен език*. В нея е представена и най-теоретичната част на дисертационния труд. Тя дава яснота за това какви са теоретичните и практическите основания, по които се разглежда творчеството на проф. Далчев. Като едно от сериозните преимущества е комбинираното разбиране между общоприетите разбирания и тези на автора (Л. Далчев) за композиция и пластичност.

3. Третата глава на настоящия труд е аналитична и с т. нар. практически характер. Тя е и същинското практическо разгръщане на заложените проблеми на дисертационния труд. В нея са разгледани последователно, различните периоди от време, включващи творческото развитие на Любомир Далчев. Разгледани са в подробни анализи съществените произведения на автора, осмислени са характерни особености при реализирането на авторските произведения и са определени новостите, променливите творчески похвати и елементи. След хронологично подредения анализ е направен сравнителен и съпоставителен анализ, който има за цел да изследва промените в творчеството на проф. Далчев. В тази част се изследва и развитието на тенденциите, образните взаимовръзки и градации. Анализът засяга тематичните, сюжетните отношения, техните развития в изкуството на художника, сравнява пластичните промени, зависимости във времето и в конкретно разгледаните сравнителни примери и прави специфични анализи на отделни произведения.

4. В четвърта глава са обобщени и обяснени тенденциите в цялостното творчество на Любомир Далчев и са формулирани изводите, произлезли от анализите по поставените проблеми в предходните глави. Обяснени са зависимостите и характеристиките в контекста на зададеното разглеждане на проблемите на композицията и пластичния език.

5. В петата, заключителна глава, са обобщени резултатите от изследването, констатирани на база на цялостната работа в направеното изследване. Тук са оформени и основните обобщения за композицията и пластичния език в творчеството на проф. Любомир Далчев.

УВОД

В увода на дисертационния труд е разгледано актуалното състояние на поставените проблеми предмет на настоящото изследване. Подробно е определен обекта на изследване на дисертационния труд. Обяснен е предмета на изследване на хабилитационния труд. Конкретизирани са поставените проблеми на дисертацията, като е очертан обхвата на изследването и характерните особености при разглеждането на творчеството на Любомир Далчев. Определени са целите и задачите на дисертацията, както и практическите подцели и задачи на изследването. Дадена е методиката на работа и нейната практическа последователност и подредба. Обяснена е структурата на настоящия дисертационен труд. Маркирани са акцентите на теоретичната разработка и съществените елементи на изследването. Дадени са насоки и препратки към изясняването на термините композиция и пластичен език в съответната теоретична част на текста. Уточнена е базата, на която е направена теоретичната разработка. И не на последно място са изяснени използваните източници и материали послужили при изясняването на поставените дисертационни въпроси на композицията и пластичния изказ.

БИОГРАФИЯ

В биографичната част на дисертационния труд е разгледан жизнения път на проф. Любомир Далчев. Основна цел на биографичното изложение е да набележи съществените и важните етапи и моменти от житейските събития в живота на проф. Далчев, който имат отношение към творческата му дейност. Биографичният преглед има за цел също да характеризира средата и времето, в което автора работи и живее, да създаде представа за развитието и разнообразието в творчеството му и да характеризира предпоставките за развитието му като художник. Хронологичното представяне на живота на

скулптора оформя предварителна обща представа за обема и характера на творчеството му и допринася за разгръщане на поставените проблеми в реабилитационния труд, особено в практическата част на изследването.

Биографичната част дава яснота върху живота на автора от раждането и живота му в град Солун, през преместването на семейство Далчеви в България, до емиграцията на проф. Далчев в САЩ. В биографичния анонс последователно, където е необходимо, се характеризират съответните особености на времето, в което живее автора с неговите политически, социални и културни особености като основно това е свързано с творческата дейност на скулптора. Дадени са разяснения за образованието и студентските години на Любомир Далчев, за преподавателската му дейност в Художествената академия⁴ в София и за първите му творчески работи като живописец, а в последствие и като скулптор. Коментирани са монументалните произведения, създадени преди 1945 г. и е акцентирано върху съществените и важните. Разяснен е творческият период след 1945 г., като са набелязани творческите промени, които настъпват в работата на проф. Далчев. Коментирани са характерните особености на настъпилият социалистически строй във връзка с наложените тенденции, които оказват влияние върху художественият живот на страната и респективно върху работата на Любомир Далчев. Набелязани са новостите и тенденциите в изобразителната система на автора, като е отбелязано и навлизането на новости от пластичен, технологичен и технически характер в работата на художника. Дадени са насоки и са маркирани стилистичните промени в художествения изказ, които са първоначална препратка към практическата част и последващите глави на дисертационния труд. Коментирани са големите архитектурно-скулптурни ансамбли с участието на проф. Далчев, както и творческите колективи, които ги проектират. Дадена е информация за последните творчески проекти на Любомир Далчев в България.

⁴ В различните години с различни наименования -ДРУ, ВИИИ „Никола Павлович“.

В последната част на биографичното изложение е разгледан живота на автора в емиграция в Съединените щати с конкретизиране на съществени събития и произведения, които създава там. Биографията на автора е погледната през призмата на творчеството му и акцентът е именно върху художествената дейност, произведенията му, както и върху факти, имащи отношение към творчеството на проф. Любомир Далчев.

КОМПОЗИЦИЯ И ПЛАСТИЧЕН ЕЗИК

В тази глава на дисертационния труд се разглеждат термините – композиция и пластичен език, начинът им на дефиниране и интерпретиране, както и практическото им приложение за изясняване на поставените цели и задачи на изследването. При изясняването на основните термини композиция и пластичен език са обяснени техните производни елементи и характеристики, използвани в настоящото изследване, както и техните практически, имащи значение за настоящата работа взаимовръзки. Като основа на дефинирането на термините – композиция и пластичен език, са взети под внимание и са основни елементи схващанията на Любомир Далчев за композиция и пластичност (тъй като изследването на конкретен автор е непълно без да бъдат взети предвид авторските намерения и разбирания за изкуството и създаването на художествено произведение). Те са съчетани с общо утвърдени разбирания за композиция, за елементи на художествения образ и пластични изяви на художествените идеи в скулптурно произведение. В тази съпоставка и взаимно допълваща се система между общоприето и индивидуално (за проф. Далчев) попълно и точно са изяснени проблемите на настоящото изследване. Изяснен е и практическият метод за разглеждане на произведенията на автора.

Композиция

В раздела, разглеждащ значението на термина композиция и интерпретацията му в настоящия дисертационен труд е дадена неговата характеристика и дефиниция. Изяснено е предназначението на композицията и целите на композиционното изграждане. Конкретизирано е, че настоящият труд разглежда творчеството на скулптор и е обърнато специално внимание на скулптурната композиция, нейните характеристики, зависимости и елементи. Разграничени са екстериорния и интериорния характер на композиционния подход и са определени екстериора и интериора като ситуативни особености, имащи отношение към създаването на скулптурна композиция. В текста са изяснени различните видове композиции, техните особености и признаци. Разгледани са и са обяснени разновидностите на пространственото разположение на формите като структурни предпоставки за изграждане на основни видове композиции. Разграничени са три основни вида скулптурни композиции – фронтална, обемна и пространствена, като е определено значението и интерпретацията им за нуждите на разглежданите дисертационни проблеми. В съответните обяснения са набелязани връзките и зависимостите им. Уточнени са зависимостите в композиционното изграждане във връзка със симетрията и асиметрията като принципни подходи в художественото изграждане. В тази част на изследването е обяснено какво е обозначено с термина център на композиция и какво е неговото функционално и практическо значение. Също така са дадени обяснение как са възприети и интерпретирани елементите на композиционното изграждане във връзка с изясняването на въпросите на дисертационната разработка. Уточнени са основните въпроси, на които трябва принципно да отговори една композиция.

Дадени са разяснения какво, по принцип, се изисква от художника за сполучливото композиционното изграждане и с какво е съобразено то. Разгледани са специфичните действия при методиката на композиционно изграждане - в общ план и в контекста на настоящото изследване. Дадени са

обяснения относно значението на термините стилизация, типизация и деформация, както и на термините тема и сюжет на произведението и по-конкретно скулптурното произведение. Основно е коментирана връзката на архитектурата със скулптурата и по-конкретно са засегнати проблемите на архитектурно-скулптурния ансамбъл и неговите особености.

Като необходимо и важно в случая, е включено и разглеждането на площада като архитектурно-градоустройствена структура и е направена връзка със скулптурния паметник.

В последната част на подточка „Композиция“ е засегнат въпроса за визуалното възприятие на художественото произведение, в частност на скулптурното произведение, като в тези обяснения е акцентирано върху значението на очертанията и силуета на скулптурната творба и на нейното визуално възприемане.

Пластичен език

Пластичност най-общо казано е основна характеристика на формата изразяваща вътрешния смисъл, предназначението, функцията, определяща външният вид и връзката със заобикалящият свят. Възприетият термин „пластичен език“ разглежда пластичността и начина на израз на комуникативността на формата на художественото произведение. Те имат отношение към дефинирането, описанието, характеристиките на формата и способността на художественото произведение да изразява заложените в него идеи с понятни средства, по аналогия с лингвистичните знаци. В настоящият труд терминът „пластичен език“ се разглежда и като способността на формата да изразява художествената идея по специфичен и индивидуален начин според авторското виждане. Ако се обобщи представя художественият израз на Любомир Далчев на база на неговите творчески разбирания и чрез неговите изразни средства като скулптор.

В тази част от докторантския труд са обяснени понятия, свързани със скулптурата, нейната пластичност и това как се използва и употребява термина „език“ във връзката с пластичността - какви са предпоставките, отправните точки за използването му. Терминът „пластичен език“ обяснява особеностите на художествената форма и нейните изразни възможности (материал, фактура, релеф, деформация и т.н.).

В настоящият текст първо са определени общоприетите разбирания за споменатите съдържателни елементите на термина, и после са представени авторските, на Любомир Далчев, разбирания за пластиката и нейните характерни черти на изразяване, за целите на пластичния израз, за естетическите основания и отношението към традицията (българската пластична традиция). Мислите на автора са дадени цитирано и имат отношение към формата, движението, символиката, орнамента, фактурата, поръчките, портрета, рисунката, анатомията, илюстрацията, живописата, скицата, етюда - като форми, средства и елементи на изразния език на Любомир Далчев. Също така цитатите обясняват разбирането на проф. Далчев за материала като съществен елемент на художественото произведение.

За да се оформят напълно теоретично-практичните основания на настоящата докторантска задача, са обяснени връзката между двата термина композицията и пластичния език и е изяснен практическият метод на разглеждане на произведенията в аналитичната част и следващите я изводи и заключения.

Общото между композиция и пластичен език

Въпросите, свързани с композицията и пластичен език, които са тема на настоящия труд са в пряка и неразривна връзка и зависимост. Композицията съчетава различни елементи в едно цяло, подчинено на обща идея. Тя съчетава и съобразява редица фактори и предпоставки, докато формата и пластичната

изява се съподчиняват и взаимно допълват в общото. Те заедно с идеята са основните съставни части на художественото произведение. Композицията и пластичността са художествения носител на произведението, крайния материален факт, който изявява смисъла на произведението. Композицията разрешава проблема на организиране на художественото произведение, тя прави подходяща връзка с обкръжаващата я среда и идеята, вложена в произведението. Пластичният изказ придава „плът“ на художественото произведение и въздейства на емоциите на зрителя. Пластичният изказ е своеобразна визуална връзка между произведението и зрителя, докато в случая с композицията, съобразяването с предпоставени дадености и фактори от всякакъв характер изисква задължителни и необходими действия, които налагат специфични ограничения. В тази връзка пластиката има свободата по естествен и своеобразен начин да изразява намеренията на художника. В настоящият труд е разгледана композиционната организация и начина на изразяване, обяснени чрез формите на пластичния език. При анализа на произведенията, композицията и пластичният език са разгледани детайлно и коментирани според спецификата на произведенията, като е обяснена връзката им в съответните произведения – кое е водещо, как са организирани, в какви отношения са, кое преобладава и по какъв начин, тъй като всяко произведение предполага превес на композицията или пластиката при създаване своеобразния баланс между тях.

Интересен и важен момент представлява допълването и връзката между двете, тъй като те изграждат художественото произведение. В анализите е уточнено кое е преобладаващото в тяхното взаимодействие кое е основното и определящото за облика, и смисъла на конкретното произведение според авторското виждане.

В реда на художествената реализация композицията и решаването на композиционните задачи най-често предхожда пластичното оформление. Съобразявайки се с тематиката и целта на художествения проблем е възможно пластиката да предхожда композицията, да я породява или предопредели, но това

е по-рядко използван подход на работа. В тази част на дисертационния труд е посочен методът, по който се изяснява практически композицията и пластичния изказ.

В Приложение 3 на дисертационния труд са дадени под формата на цитати от различни публикации, интервюта и филм, размислите, теоретичните виждания, естетическите, композиционните, пластичните и т. н. разбирания на проф. Любомир Далчев. Обхвата на дадените цитати е значителен, но необходим във връзка с изясняването на разбиранията и вижданията на скулптора за творчеството, художествените процеси и конкретно за изясняването на поставените дисертационни проблеми на настоящия труд. Мислите и художествените убеждения на проф. Далчев са съществен елемент от настоящата глава „Композиция и пластичен език“ и са пряко свързани с нея, като определят до голяма степен и принципния подход при анализирането на творчеството на скулптора.

АНАЛИЗ

В тази глава на дисертационния труд са анализирани композицията и пластичния език в творчеството на Любомир Далчев. Анализът има следната последователност, като хронологично са разгледани произведенията на Любомир Далчев – до 1945 г., от 1945 - до 1962 г., от 1962 - до 1970 г., от 1970 - до 1979 г, от 1979 – до 2002 г. Разделянето на такива периоди е продиктувано от принципните новости и характерните особености в творчеството на проф. Далчев., като и от принципните промени в художествения и културния живот на България в тези години. След направения хронологичен анализ е направен сравнителния и съпоставителен анализ, които разглежда в различни групи характерните произведения без хронологична последователност. Те са взаимнообвързани и анализирани според сходни качества, елементи, типове,

сюжетни линии, тематични или сюжетни връзки и основания. В този етап на анализа са намерени аспекти на разглежданите композиционни и пластични проблеми. Също така анализа изследва и сравнява подобията, развитието на характерни образи и композиционни подходи в творчеството на Любомир Далчев, както и техните пластични вариации в отделните случаи. Сравнителният анализ прави аналогии за променливите и постоянните основания в работата на художника. Също така прави аналогии между произведенията му и търси техните взаимни общи основания в композиционен и пластичен план.

Хронологичен анализ

Период до 1945 година.

Периодът до 1945 година разглежда времето до настъпилата промяна в социално-политическото и културно развитие на страната, а именно т. нар. социалистически строй.

В студентските си години Любомир Далчев следва живопис и завършва в курса на проф. Никола Маринов. След това учи една година живопис (1926-1927 г.) в Римската академия, където втората година продължава с изучаването на скулптура. След завършването на двугодишният курс специализира анатомия в Екол дьо Бозарт в Париж. През 1929 г. Далчев се връща в България след две ползотворни специализации в едни от най-реномираните учебни заведения в Европа. Когато се прибира в България, Любомир Далчев се изявява като живописец (1929 – 1933). Създава картини с религиозна тематика: „Сваляне от кръста“, „Полагане в гроба“, и такива с алегоричен характер - „Легенда“, като прави и множество портрети.

През този период Любомир Далчев създава много скулптурни произведения, в настоящия текст са анализирани характерните и важни за периода творби - от кавалетните произведения и портретите на художника, до

произведенията в градска среда, военните паметници, скулптурите към сгради и монументалните произведения на автора. Подробно и акцентирано са разгледани най-значимите произведения на скулптора от периода, като скулптурните произведения от Съдебните палати в София и Русе.

Период от 1945 г. до 1962 г.

Периодът между 1945 г. и 1962 г. е характерен с няколко големи събития в политически план, които радикално променят живота в България, и в частност художествената действителност. През 1945 г. България сменя изцяло политическата си ориентация. На практика, тя става страна от социалистическия блок. През първите години на социализма в страната почти напълно е преустановен механизма на дотогавашния художествен живот. Освен утвърждаването на социализма не съществуват други алтернативи. Новата действителност носи и своята културна и ценностна система, която по един или друг начин се налага като общовалидна и единствена. Силно тоталитарните и ограничаващи художниците години на комунизма в България продължават до 1956 г., когато е проведен Априлския пленум на БКП. Решенията от него и промените, които настъпват, отпускат суровата хватка на цензурата и наложената строга политика по отношение на изкуството. Личният почерк придобива право на израз дори е поощряван. На практика в държавата и респективно в културната политика е необходимо реорганизиране, както на целите, така и на дейностите. Наложените промени до голяма степен са следствие от изчерпвания модел на силно тоталитарното управление и на култа към личността.

В първите години на социализма в България и във връзка с налагащата се нова система, скулптурата, както и другите изобразителни жанрове, имат предимно пропаганден характер. На практика за българският художник не е имало алтернативи да не се съобрази и приеме новата художествената реалност,

ако изобщо иска да упражнява професията си. След промените, направени на Априлския пленум, целите, които са поставени в сферата на изкуството биват приложени на практика. Временните материали дават път на трайните, идеята за запазване на направеното за далечен период напред във времето е основна. Утвърждаването на политическите и социално-културните достижения са основен приоритет. Държавата напълно осигурява финансирането и обезпечава реализацията на тази политика. Трябва да се отбележи и нещо съществено по отношение на художествения живот - в него „ударно“ се налагат съветски стандарти. Един от големите проблеми в тази насока е, че това са типово и принципно наложени стандарти, чиято адаптация към българската действителност и чувствителност са механични и необмислени. Директното налагане на културни модели влиза в конфликт с народностното разбиране и психологическите особености на хората. Но това не е характерно само за България. Такъв подход е приложен в целият източен блок. Незасегнати и не възприели новата културна действителност страни на практика няма. След като са поставени „основите“ на социализма в държавите от източния блок, всяка от тях е поощрявана да демонстрира своя индивидуален и специфичен изобразителен почерк.

В този период от творчеството на Любомир Далчев са анализирани подробно произведенията му - от тези изобразяващи реалността в България, през партизански паметници, скулптури към обществени сгради, скулптури реагиращи критично на събития от така наречената Студена война, декоративни скулптури и социално ангажирани произведения. Акцентирано е върху съществени и важни произведения, като релефа „Октомври“ от паметника на Съветската армия в София, паметника на „Левски“ в Търново, „Селско въстание от 1850 година в северозападна България“ в Белоградчик и произведението „Бунт“ от 1962 г.

Период от 1962 г. до 1970 г.

Разглежданият период е ограничен до 1970 г. във връзка с изясняване на специфични новости и промени, които настъпват в творчеството на Любомир Далчев. В тези години се утвърждават художествените търсения на скулптора към опростена и монументална визия. Интензивно се развиват различни направления и тематични линии в творчеството му. В периода Любомир Далчев въвежда множество иновативни техники и нови изразни средства, без аналог в българското изкуство. Периода също така е разгледан като „преходен“ към реализирането на архитектурно-скулптурните ансамбли, в които проф. Далчев участва. Разделен е на два основни раздела:

1. Монументални скулптури: паметници в градска среда, паметници в паркове и скулптури към сгради.

2. Кавалетна и малка пластика.

Сред разгледаните произведения са скулптурната група „Игра“ в София, „Линч“, фонтана до Историческия музей в град Русе, „Паметник на жертвите на капитализма и фашизма“ в Шумен, „Семейство“ от 1968 г., паметника „Коперник“ във Варна и рад други, като е обърнато подчертано внимание на кавалетната и на малката пластика.

Период от 1970 г. до 1979 г.

Периодът до 1979 г. е най-силният в кариерата на Любомир Далчев. В него той прави най-големите си монументални паметници и архитектурно-скулптурни ансамбли (в колектив). Създава множество скулптури в градска и паркова среда, редица монументални паметници с портретен характер, също така и множество скулптури в малък формат, които се утвърждават като негов паралелен жанр на работа. Работи в голям диапазон на идейни, тематични и сюжетни направления. На практика това е и най-разнообразният в това

отношение период на автора. През 1975 година в България се променя, до голяма степен политиката в сферата на културата и по-специално в изобразителното изкуство след като са взети държавни решения в това отношение. Комитета за култура на Република България разгръща изключително мащабна и разнообразна културна програма, като поставя нови задачи и цели, свързани с развитието на изкуството в бъдеще. Една от най-значимите задачи, която правителството поставя като приоритет е честването на 1300 години България. За целта са предвидени големи финансови ресурси.

Като цяло в сферата на изкуството е дадена по-голяма свобода на художниците. Мащабите на монументалната скулптура са значително увеличени и подкрепени политически и материално от държавата. Това оказва влияние върху целия художествен живот на страната и в частност на изкуството и на художниците. Любомир Далчев не прави изключение. Мащабите и обема на работа при него значително нараства в рамките на едно десетилетие скулпторът реализира значително количество произведения. Разгледаният период е организиран в три основни раздела: 1. Архитектурно-скулптурни ансамбли, 2. Кавалетна и малка пластика и 3. Монументални скулптури - паметници в градска среда, паркове и паметници към сгради. Сред разгледаните произведения са „Братската могила“ в Пловдив, „Паметник на трите поколения“ в Перущица, военният паметник в село Срацимир по известен като „Паметник на скърбящата майка“, „Майките срещу войната“, „Св. Климент Охридски“ в София, „Концлагерист“ в Маутхаузен/София, „Чили“, „Африка“, „Самуиловите войни“ и някои нереализирани паметници в монументален мащаб като „Хан Аспарух“ за град София и „Битката при Клокотница“ местност до село Клокотница.

Период от 1979 г. до 2002 г.

Периода от 1979 г. до 2002 г. е свързан с емиграцията на проф. Далчев в Съединените щати. В края на септември 1979 г., след изложба във Виена той и семейството му обявяват, че няма да се завърнат в България. Периодът от 22 години е характерен с малко скулптурни произведения, в сравнение с предходните периоди на твореца. Напредналата възраст (76 години към 1979 г.) и новите условия не позволяват на проф. Далчев да е продуктивен и дееспособен, както в предходните години. При разглеждането на този период основна трудност бе липсата на обхванат и нагледен материал. По тази причина коментарите и задълбоченият поглед върху периода не могат да бъдат изчерпателни, но те са необходимо допълнение към настоящия труд. Сериозна пречка - основна за изясняване на този творчески период, е и нежеланието на семейство Далчеви (Ана и Любомир) за съдействие. Изключение прави частичното и фрагментарно (по определени теми и за определени произведения) съдействие на господин Петър Петров, с когото е водена продължителна кореспонденция във връзка с научната разработка (виж Приложение 2, Интервюта, Петър Атанасов Петров). Това, което се знае за Любомир Далчев и за творческата му работа в Америка е, че той е правил малка пластика (кавалетна) предимно в керамика и бронз. Професор Далчев прави няколко проекта за паметници в голям мащаб, един от които е на Св. Франциск от Асизи - със значителни размери от 15 метра за моста Голдън гейт в град Сан Франциско. Създава няколко паметника в човешки размер - на бегача Джеси Оуенс и на Дженюариас Макгахан.

В Съединените щати Любомир Далчев предимно рисува картини, с темпера и масло, както и множество графики, част от които неговите роднини издават в няколко сборника като илюстративна част към произведенията на брат му поета Атанас Далчев. Тези, които са известни и с потвърдена автентичност са коментирани в дисертацията, като се има предвид факта, че за тях няма

налична обяснителна информация по отношение на темите и идеите, които са пресъздадени в тези произведения.

Акцентирано е върху разяснението на тенденциите в живописните и графични произведения на автора и върху някои скулптури сред, които паметника на американския журналист „Дженюариъс Макгахан“ в град Ленксингтън.

При разглеждането на този период трябва да се има предвид факта, че Любомир Далчев е бил възрастен и в не напълно добро здраве. Интензивността на работата му, както и нейният характер е изключително намалена. Това, заедно с липсата на обхванен работен материал (за целите на изследването) обяснява и причината, поради която основните произведения - тема на настоящия дисертационен труд са до 1979 г., когато Любомир Далчев напуска България и оставя мащабното си творчество.

Сравнителен и съпоставителен анализ

В тази част на дисертационният труд се разглежда творчеството на проф. Далчев в неговата цялост, като са намерени аналогии между създадени по различно време произведения, но с общи теми, сюжети, композиционни, пластични и смислови основания. Основна цел при това съпоставяне и сравняване на произведенията е да се направят връзки, които характеризират съществени и важни тенденции в цялостното творчество на автора и които изясняват въпросите за композицията и пластичният език. Освен това те внасят яснота за променливото и постоянното в работата на художника, т. е. как се променя изкуството му, в какви насоки и съотношения, както и какво в него остава непроменливо и постоянно. Чрез дадените примери, сравнения и съпоставяния се изясняват променливите и конструктивни основания в работата на художника от тематичен, сюжетен, образен (свързан с персонажите в изкуството на Л. Далчев), композиционен и пластичен характер. Направените

сравнения и съпоставки служат за по точното обобщаване на изводите и заключенията в следващите две глави на дисертационния труд.

Сравнителния и съпоставителен анализ е организиран в три основни раздела, това са: 1. Теми, сюжети и персонажи, 2. Композиция и 3. Пластичност.

Разделът, разглеждащ темите, сюжетите и персонажите в творчеството на проф. Далчев има за цел да изясни основните тематични, сюжетни и персонажни линии в работата на скулптора. Структурата на подточката („Сравнителен и съпоставителен анализ“) е разделена в три групи – 1. Теми, 2. Сюжети и 3. Персонажи, които от своя страна са разделени в осем подточки – 1. Религиозни теми, 2. Войната, 3. Исторически теми, 4. Теми свързани с живота, 5. Темите на борбите, 6. Семейството, 7. Теми, пресъздаващи човешката драма, 8. Портрети. Осемте тематични линии са разгледани аналогично за разделите, които обясняват сюжетите и персонажите. По този начин са засегнати различните аспекти в изобразителността на проф. Далчев имащи определящ характер за създаването на художествените произведения и респективно за въпросите, свързани с композицията и пластичния език. Важно в тази част на сравнително-съпоставителния анализ е да се представят аналозиите в цялостното творчество на автора и да се изяснят основните и специфичните характеристики на тези творчески линии.

Едно от съществените неща в сравнителните анализи е представянето на важните и определящи произведения в съответните тематични групи, като тези обяснения са пряко обвързани с направените анализи на произведенията по отделно в първата част на глава „Анализ“ („Хронологичен анализ“) на дисертационния труд. Уточняването на основните и конструктивни за творчеството на скулптора теми, сюжети и персонажи е необходима и определяща част за направените изводи и заключения в следващите две глави на дисертационния труд.

Сравнителния и съпоставителен анализ продължава с подточка „Композиция“, където в шест раздела са намерени общи характеристики изясняващи единия от поставените въпроси на дисертационния труд - този за композицията. Анализите са структурирани в следните раздели: 1. Архитектурно-скулптурни ансамбли, 2. Монументи, 3. Кавалетна и малка пластика, 4. Фасадна композиция, 5. Обемна композиция, 6. Пространствена композиция.

Архитектурно-скулптурни ансамбли

Архитектурно-скулптурните ансамбли, в които участва Любомир Далчев, основно са разделени на два вида (за нуждите на докторантския труд). Това са ансамбли с еднофигурни и двуфигурни скулптурни композиции и ансамбли с многофигурни скулптурни композиции. Намерените аналогии обхващат цялото скулптурно творчество на автора, като коментират общите тенденции в мащабните произведения с участието на автора.

Монументи

В настоящия раздел, под монументи се има предвид скулптурните паметници и общо скулптурите на автора в над естествен човешки размер експонирани в екстериорна среда – паркове, площади или други пространства, във връзка с архитектурната и ландшафтна околна среда, но не строго композиционно предопределени от нея. Тази група от произведения е изключително разнообразна като стилистика и реализации в художествени произведения и е основна част от творчеството на автора във всички периоди от работата му.

Кавалетна и малка пластика

Кавалетната и малката пластика са предназначени предимно за интериорни пространства. При тях композиционната и пластичната свобода е най-голяма, както поради размера им, така и поради относителната им независимост от обкръжаващата ги среда. Количество и разнообразието в тази

група от произведения, на практика е най-голямо и то варира в цялото стилистично разнообразие на работата на проф. Далчев.

Фасадна композиция

Произведенията с фасадна организация на композицията са съществена част от творчеството на скулптора. Разнообразието при тях в композиционно и пластично отношение е значително. Основно това са два вида композиции: релефни композиции и такива със силно изразена фронталност на композицията, тоест имат строго изявена главна фасада на възприемане от зрителя. В настоящият раздел те са съпоставени именно по тези признаци.

Обемна композиция

Обемната композиция в творчеството на Любомир Далчев е практически най-засегната като формат на изобразяване. Тя е характерна с това, че зрителят може да обиколи от всички страни художественото произведение и свободно да възприеме образа в неговата цялост. Обемните композиции обхващат, както произведенията в кавалетен формат, така и монументалните произведения на скулптора.

Пространствена композиция

Пространствените композиции при Любомир Далчев са най-сложни като начин на реализация в творчеството му. Основно, те могат да бъдат разделени на два вида: композиции, които са развити в пространството и се възприемат от зрителя при движение в тях (най-вече архитектурно-скулптурните ансамбли) и многофигурални композиции, които са развити в пространствени взаимоотношения помежду си, като зрителя може да ги обхване цялостно с поглед и може да ги възприема от всички страни. В тази точка са разгледани произведенията в интериорна среда, монументите и тези произведения, които са част от архитектурно-скулптурните ансамбли с участието на скулптора.

Основна цел на направените съпоставки и сравнения е да открият подобията и да сравнят произведенията, според съответни признаци, така, че да се излявят конструктивни и постоянни елементи в творчеството на автора, от една страна, и от друга - да покажат новостите в композиционен план в работата на скулптора. Направените сравнения и съпоставки имат пряка връзка с основното разглеждане на произведенията в началото на глава „Анализ“ („Хронологичен анализ“) на дисертационния труд.

Последната част на сравнителния и съпоставителен анализ изяснява основни пластични отношения в творчеството на Любомир Далчев. Набелязани са три основни групи, оформящи представа за тенденциите в пластичността на автора. Те са:

Пластичност по отношение на стилистиката

Стилистично пластичните тенденции са разгледани в три вариации. Това са пластичната стилистика, близка до натурата, пластична стилистика, в която е използвана стилизация на обема и пластичната стилистика, имаща за основа формовите пресилвания и деформации.

Пластичност по отношение на обема

Обемът, в пластично отношение, е предопределен, до голяма степен, от стилистичните подходи при реализираните произведения. В настоящия раздел се разглежда в такава връзка като вниманието е насочено към формовите особености на пластичните тенденции.

Пластичност по отношение на повърхността на формата

Повърхностите при Любомир Далчев са важен елемент в пластиката му. Разнообразието, в това отношение, варира в широки граници, определени от пластичния подход в съответните произведения, обемните особености на пластиката и идеята на произведението. В текста те са разгледани в три аспекта

- релеф, фактура и материал, които са основните изразители на характеристиката на повърхността.

ИЗВОДИ

В глава „Изводи“ е обобщена информацията от направените в предходните глави на дисертационния труд анализи на произведенията. Изведени са на преден план особеностите на творческата работа на проф. Далчев, които обясняват поставените въпроси за композицията и пластичния език. Изведените особености, подобия и характеристики на работата на скулптора са пряко свързани с последващата глава „Заклучения“, където са обобщени резултатите от изследването. Изводите са организирани в четири подточки.

Изводи от хронологичния анализ

Изводите от хронологичния анализ извеждат на преден план важните произведения в творчеството на Любомир Далчев, като ги характеризират в контекста на направените анализи и в контекста на дисертационната разработка. Акцентирано е върху вида на произведенията, техните особености - композиционни, пластични и стилистични. Погледнато е обобщено върху направените анализи и цялостен преглед на хронологията на произведенията, като изводите са обвързани и с характеристиките във времето, в което са създадени произведенията. Изведените обобщения показват последователността в изобразителната практика на художника. В изводите са посочени примери и са направени аналогии и препратки към анализите, които оформят по-цялостно и пълно представата за работата на скулптора.

Изводи от сравнителния и съпоставителен анализ

В тази част от изследването изводите посочват на преден план важните и определящи особености в сравнителния и съпоставителен анализ. Те се повтарят тематично и като последователност на представянето с разгледаните тематични, сюжетни и персонажни линии в глава „Анализи“ като открояват обобщено същественото и характерното в тях. Последователността на тяхното представяне е: религиозни, свързани с войната, исторически, свързани с реалния живот, борбите, семейството, свързани с човешката драма и портрети. В тази част на изводите са открити конструктивните теми, сюжети и персонажи в различните тематични линии, като е разгледана тяхната композиционна и пластична определеност и художественият им контекст. В обясненията са намерени обобщено стилистичните аналогии в темите, сюжетите и персонажите.

Изводи за тенденциите и постоянните, неизменни характеристики в творчеството на Любомир Далчев по отношение на композицията и пластичния език

Тук са характеризирани по вид и стилистична предопределеност главните и определящи тенденции в творчеството на скулптора. Тези тенденции имат за цел да дадат представа за концептуалните намерения на автора и техните промени, като акцента е поставен върху обобщения поглед на цялото творчество на автора. Другото важно нещо, което изводите представят, са конструктивните и непроменливи основания и творчески подходи в работата на художника. В този комбиниран подход на разглеждане на постоянното и променливото в художествената дейност на автора се създава цялостна и ясна представа за „движението“ в творческите намерения на скулптора и за неговото конкретно развитие.

Изводи за елементите на композицията и пластичния език

В тази точка на изводите са изведени особеностите на композиционните и пластичните елементи, в работата на проф. Далчев, на база на направените анализи в дисертационния труд. Разяснено е отношението на общото композиционно и пластично намерение в произведенията спрямо околната среда. Коментиран е подхода на автора за използване на елементите на художественото произведение. Конкретно и обобщено са изведени основните особености на геометричността, пропорционалността, мащаба, положението в пространството, развитието и носочеността в пространството, ритъма, силуета, контура, светлосянката, цвета, фактурата, релефа, материала, типизацията, индивидуализацията, жеста, позата, баланса и равновесието.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

В глава „Заключения“ са оформени в четири групи крайните обобщения за творчеството на проф. Любомир Далчев. Конкретно са разгледани и определени характерните особености на композицията и на пластичния език, които са тема на настоящата дисертационна разработка.

Заключения за композицията и пластичния език в различните периоди

Заключението за композицията и пластичния език в различните периоди от работата на проф. Далчев конкретизират по същество определящите признаци и особености в различните периоди, възприети в настоящия дисертационен труд. Акцентирано е изключително върху композицията и пластичността, като са дадени конкретно и подробно съществената и отличителна за периодите характеристика на произведенията. Конкретизирани са използваните композиционни и пластични подходи на автора чрез примери и препратки към произведенията, където това е подчертано и приложено.

Изяснена е и преобладаващата стилистика в съответните примери и стилистиката, като цяло в различните периоди.

Заклучения за тенденциите в композицията и пластичния език

Композиционните и пластичните тенденции в творчеството на Любомир Далчев са един от най-важните елементи във връзка с изясняването на поставените въпроси на реабилитационния труд. Основните тематични, сюжетни и персонажни тенденции са разгледани по-рано в текста. В настоящата точка са очертани главните композиционни и пластични характеристики на тези тенденции, като акцента е конкретно върху композицията и пластиката.

Заклучения за елементите на композицията и пластичния език

В заключението за елементите на композицията и пластичния език и по-конкретно за всеки един от елементите им разгледаните по-рано в анализите и изводите, е разяснена неговата характерна употреба и особености в художественото творчество на проф. Далчев. Заклученията обясняват – геометричния вид на формата, пропорционалността, мащаба, релефа, ритъма, направлението и пространственото развитие, силуета, контура, светлосянката, цвета, фактурата, материал, типизацията, индивидуализацията, жеста, позата, баланса и равновесието.

Обобщени заклучения за композицията и пластичния език в творчеството на Любомир Далчев

Обобщените заклучения дават общ поглед върху творчеството на проф. Далчев, неговата обхватност, значимост и характер. Съществено за дисертационния труд са обобщени композиционните и пластичните въпроси, които са основна тема на настоящата реабилитационна разработка.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За пръв път са разгледани цялостно проблемите на композицията и пластичният език в творчеството на Любомир Далчев.
2. Изяснени са термините композиция и пластичен език и тяхната интерпретация в дисертационния труд. Съществен е възприетият принцип за разглеждане на творчеството на автора, като той е на основата на общоприетите разбирания за композиция и пластичност и специфичните за Любомир Далчев авторски разбирания за композиция и пластичност. На базата на тези две гледни точки е възприет практичен модел на работа над поставените въпроси в дисертационния труд.
3. Подробно са анализирани съществените и важни произведения на скулптора във възприетите условни творчески периоди на настоящият труд, като са характеризирани и изведени съществените авторски тематични, сюжетни и персонажни творчески линии.
4. Разгледана е цялостно биографията на художника по отношение на творчеството му, като са коригирани и изяснени съществени факти и събития от живота и творчеството на скулптора.
5. Направен е подробен списък с произведения, за които има достоверна и конкретна информация като в по-голямата си част е приложен архивен и снимков материал.
6. Набавен е сериозен снимков материал на произведенията на проф. Любомир Далчев, като в голямата си част произведенията са заснети и са представени в актуалното си състояние. Произведенията, които е невъзможно да бъдат представени в актуалното си състояние към днешна дата, по една или друга причина, са представени в архивни снимки и материали.
7. Направен е сериозен анализ на периодичния печат от годините на творчество на автора, като специално е обърнато внимание на печата, свързан с изкуството

и културата от съответните години. Направен е пълен преглед на вестници и списания, като – в. „Народна култура“, сп. „Изкуство“, сп. „Проблеми на изкуството“, сп. „Архитектура“, „Арх & арт“, сп. „Български войн“, както и на редица местни и национални ежедневници и седмичници.

8. За нуждите на дисертационния труд са направени редица интервюта с близки на скулптора хора, инвеститори, студенти и др., с които той е работил. Тринадесет от интервютата са приложени в Приложение № 2.

БИБЛИОГРАФИЯ

Библиографията на хабилитационния труд включва 46 книги, от които 2 енциклопедии и 10 годишника на НХА⁵, статии от периодичния печат - от вестници, списания, сборници, и др. - 53, статии от списание „Изкуство“ - 46, статии от списание „Проблеми на изкуството“ - 15, статии от вестник „Народна култура“ - 21, издания на руски език - 2, издания на френски език - 3, интернет статии и източници - 8, филми и репортажи - 3.

ПУБЛИКАЦИИ

1. Два военни паметника на скулптора Любомир Далчев – Паметник „Майка България“ в град Дряново и „Паметник на скърбящата майка“ в село Срацимир - <https://nha.bg/bg/stranica/doktorantski-dokladi-2021>
2. Пластични особености в скулптурата на Любомир Далчев в периода 1933 – 1979 г. - <https://nha.bg/bg/stranica/doktorantski-dokladi-2021>

⁵ В различните години – Държавно рисувателно училище и ВИИИ „Николай Павлович“.